

ÜTOPYAYI SOMUTLAŞTIRMAK: KRİZ, SOMUT ÜTOPYALAR VE MST ÖRNEĞİ

Embodying Utopias: Crisis, Concrete Utopias and the MST Case

Ebru Deniz Ozan*

Geliş Tarihi / Received : 12 / 12 / 2022

Kabul Tarihi / Accepted : 13 / 01 / 2023

Ozan, Ebru Deniz (2023), "Ütopyayı Somutlaştırmak: Kriz, Somut Ütopyalar ve MST Örneği", Eğitim Bilim Toplum Dergisi, Cilt 21, Sayı 81, (Kış 2023), ss: 76-95.

76

Öz

Bugün dünyanın karşı karşıya olduğu bir dizi kriz (ekonomik, ekolojik, siyasi) kapitalizmin bir sistem olarak sonuna geldiği düşüncesine yol açtı. Bunun ardından kapitalizm sonrası, nasıl bir toplum yapısının ortaya çıkabileceği, nasıl bir geleceğin insanlığı beklediği gibi sorular üzerine tartışmalar da çoğaldı. Özellikle kapitalizme alternatif bazı pratiklerin ve mücadelelerin nasıl somutlaşacağı tartışmalarına da ilgi arttı. Erik O. Wright başta olmak üzere, John Holloway, Ana C. Dinerstein, Luke Martell gibi isimler bu tartışmanın parçası oldular.

Bu makale son zamanlarda kapitalizme alternatif toplumsal pratikleri ifade eden somut ütopyalara odaklanıyor. Bunu yaparken somut ve soyut ütopya ayrımını sorgulayarak, ütopyacılığın bir bütün olarak sahiplenilmesi ve soyut ütopyadan vazgeçilmemesi gerektiğinin altını çiziyor. Somut ütopya örneği olarak kabul edilen, Brezilya toplumsal mücadelelerinin en bilinen ve başarılı örneği olan Topraksız Kır İşçileri Hareketi'nin (MST), ütopyanın hem soyut hem de somut özelliklerini taşıdığını ve bunların bir aradaldığını gösteren bir pratik olduğunu iddia ediyor. Bir başka ifadeyle, MST'nin toplum modelinin, soyut ütopyalara atfedilen bütünsel, eleştirel, normatif, düşsel, uyum içinde olmak gibi özellikleri taşıdığını, soyut ve somutun iç içe geçtiği, gelecek ideal toplum hedefine sahip ama bugün mücadele eden bir pratik olarak da büyümlü bir gerçeklik sunduğunu ileri sürüyor.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, edeniz.ozan@dpu.edu.tr, Orcid Numarası: 0000-0001-6927-3179

Ass. Prof., Kütahya Dumlupınar University, Department of Political Science and International Relations, edeniz.ozan@dpu.edu.tr, Orcid Number: 0000-0001-6927-3179

Anahtar Sözcükler: Somut ütopyalar, kapitalizmin krizi, Topraksız Kır İşçileri Hareketi (MST)

Abstract

A series of crises (economic, ecological, political) facing the world today has led to the idea that the capitalism as a system has come to an end. After this, discussions on the questions such as what kind of a post-capitalist society could emerge, and what kind of future awaited humanity increased. Particularly, there has been an increased interest in the discussions on how to embody some alternative practices and struggles against capitalism. In particular, Erik O. Wright, John Holloway, Ana C. Dinerstein, Luke Martell became a part of this discussion.

This article focuses on concrete utopias that express alternative social practices to capitalism today. While doing this, it questions the distinction between concrete and abstract utopia and underlines that utopian thought should be embraced as a whole and abstract utopia should not be abandoned. The article claims that the Landless Rural Workers Movement (MST), which is considered as an example of concrete utopia and the most well-known and successful example of Brazilian social struggles, has both abstract and concrete features of utopia and is a practice that shows the coexistence of these features. Put it differently, the article suggests that MST's model of society has features such as being holistic, critical, normative, imaginative, and in harmony, which are attributed to abstract utopias. It also argues that aiming for the ideal society of the future, but struggling today MST presents a magical reality, in which the abstract and the concrete intertwine.

Key Words: Concrete Utopias, Crises of Capitalism, Landless Rural Workers Movement (MST)

Giriş

‘Nasıl bir toplum düzeni ihtiyacı var?’ ya da ‘Nasıl bir gelecek insanlığı bekliyor?’ gibi sorular, sosyal bilimlerin gündemini aslında hep işgal etmiş olsa da bugün tüm dünyanın karşı karşıya olduğu, tüm kaynakların tükenmesi ve doğanın çöküşü, artan yoksulluk ve eşitsizlik ya da baskıcı-otoriter eğilimlerin güçlenmesi gibi sorunlarla kendini gösteren ekolojik, ekonomik ve siyasi kriz, bu tür sorulara yanıt üretme ihtiyacını daha yakıcı biçimde ortaya çıkarıyor. Alternatif bir toplum modeli, alternatif kurumlar ve alternatif bir yaşam biçiminin mümkün olup olmadığı gibi sorular gündeme geliyor. Ütopyalar, özellikle somut ütopyalar, bu tür tartışmaların merkezinde yer alıyor.

Özellikle 2008 finansal krizi ile kapitalizmin geldiği aşama sorgulanmaya başlandı. 2008 krizi, kapitalizmin uzakta olmayan, kaçınılmaz sonunun bir işareti olarak görüldü ve içinde bulunulan durumun eleştirisi her düzeyde ana akım medyada bile yer aldı; kapitalizm sürdürülemez bir sistem olarak tanımlandı (Monticelli, 2018: 502). Bununla birlikte, “ütopya” kavramı

kamuoyunda, aktivistlerin ve toplumsal hareketlerin sloganlarında ve giderek artan bir şekilde sosyal bilimler ve beşeri bilimlerdeki akademisyenlerin çalışmalarında çoğalmaya başladı. Tartışma kapitalizmin nasıl üstesinden gelineceğinin yanı sıra, post-kapitalist zamanlarda toplumun nasıl kurulacağını tasavvur etmek üzerine yoğunlaşmaya başladı (Monticelli, 2018: 504, 506). Marksist akademisyenler arasında da kapitalizme alternatifleri somutlaştırmaya duyulan ilgi arttı (Monticelli, 2020: 234-235). Erik O. Wright'ın 'gerçek ütopyalari (real utopias) en bilinen örnek olsa da John Holloway, Ana C. Dinerstein, Luke Martell gibi isimler kapitalizme alternatif kurumlar ve yaşam biçimleri üzerine yapılan tartışmanın içinde yer alıyorlar (Martell, 2018: 5). Örneğin Holloway, hep birlikte alternatif gelecekler tahayyül etmek, onları hayata geçirmek ve uyarlamak gerekliliğinin altını çiziyor (Monticelli, 2018: 507). Fuchs, otoriter kapitalizm çağında, somut sosyalist ütopyalar düşünmesi, hakkında konuşulması, tartışılması ve onlar için mücadele edilmesi gerektiğini ileri sürüyor (2020: 150). Yine Dinerstein kapitalizmin toplumsal yeniden üretim krizi yaşadığını, 2008 krizi ile bunun Kuzey için de görünür olduğunu, ancak Güney için bunun yeni bir şey olmadığını, sorunun insan yaşamının yeniden üretimi olduğunu, yaşanan işsizlik, aşırı güvencesizlik gibi sorunlara dikkat çekerek vurguluyor (Pitts ve Dinerstein, 2017: 19). Bugünün ütopyasını somut ütopya olarak, milyonlarca insanın küresel neoliberalizme karşı ve onun ötesinde, çoğul ve onurlu bir dünya yaratmaya adanmış gündelik pratiği olarak tanımlıyor (alıntılayan Penna, 2020:84). Somut ütopyalar, özellikle Latin Amerika'daki toplumsal mücadeleler, örneğin Ekvador ve Bolivya anayasalarında kendini gösteren radikal kurumsal değişim, yaygın neoliberal kanının (alternatifi yok!) aksine, alternatifsiz olunmadığını göstermesi bakımından değer taşıyor (bknz, Sousa-Santos, 2020: 578). Yani kapitalizm dışında, kapitalizme karşı alternatifler oluşturmanın olanakları araştırılıyor ve somut ütopya örnekleri incelenip, tartışılıyor.

Bu makale son zamanlarda kapitalizme alternatif toplumsal pratikleri ifade eden somut ütopyalara odaklanıyor. Bunu yaparken somut ve soyut ütopya ayrımını sorgulayarak, ütopyacılı düşüncenin bir bütün olarak sahiplenilmesi ve kriz anlarında yardıma çağırılması gerektiğini ileri sürüyor. Brezilya toplumsal mücadelelerinin en bilinen ve başarılı örneği MST'yi ütopyanın hem soyut hem de somut özelliklerini ve bunların bir aradalığını gösteren bir pratik olarak inceliyor.

Kriz anlarının belirsizliğinin ve bu belirsizliğin yol açtığı arayışın geri çağırıldığı ütopyacılı düşünce, daha çok da somut ütopyalara yoğunlaşmış

biçimde karşımıza çıkıyor. Özellikle somut ve soyut ütopya ayrımı üzerinden giden bu tartışmalarda, somut ütopyalarla ne kastediliyor ve onlara nasıl bir önem atfediliyor?

Somut Ütopyalar

Bugün, mekânsal, bir yerde gerçekleşen, içinde bulunulan zamana ait olduğu kadar ileriye dönük olan çok sayıda deneysel ütopyalar olduğu tespiti yapılabilir. Şimdiki zamanın çelişkilerine gömülü, sadece gelecekte değil bugün var olan bir ütopyacılıktan bahsetmek mümkün (Martell, 2022: 1). Bu mikro, fiili girişimler, ütopyacı bir alternatif yaratma çabasıdır. Kooperatifler, ekolojik topluluklar, paylaşım ekonomileri gibi alternatif ekonomiler, alternatif eğitim kurumları, özgür eğitim deneyimleri gibi somut ütopyalar, var olan toplumsal yapı içinde somut bir alternatif yaratma ve böylece gelecek toplum için bir zemin oluşturma çabasıdır (Martell, 2018: 3, 8). Büyük ölçekli ütopyalara alternatif oluşturuyorlar; onlardan daha çoğulcu, deneysel, gösteren, değişimi maddi/somut temele dayandıran mikro ütopyalar (Martell, 2022:12). Örneğin, 80.000 bin dolar değerinde geniş paydaş hibeleri, evrensel temel gelir ya da kupon temelli piyasa sosyalizmi gibi modeller, somut ütopyacı modeller olarak adlandırılıyor ve somut ütopya örneklerini oluşturuyorlar (Wright, 2000: 144).

Bunun yanı sıra, somut ütopyaları toplumsal mücadeleler ve hareketler çerçevesinde de görmek mümkün. Örneğin Dinerstein somut ütopyaları, insanların gündelik hayatları ile bağlantılı kolektif mücadeleler olarak tanımlıyor. Tek mümkün toplumsal bir form olarak görülen kapitalist-kolonyal toplumları, doğal olmaktan çıkarmak gibi bir işleve sahip olduklarını ileri sürüyor. Somut ütopya, sermayenin ve onun kurumlarının toplumsal ilişkilerinin içinde, onlara karşı ve onların ötesinde ortaya çıkıyor ve geliyor (Dinerstein, 2016: 50, 52).

E. O. Wright da gerçek ütopyalar terimini, kapitalizm içinde inşa edilen, ancak onu aşmaya çalışan özgürleştirici stratejileri tanımlamak için kullanıyor (Monticelli, 2018: 506). Wright'a göre gerçek ütopyalar projesi, düşler ve pratik arasındaki gerilimi kucaklar. Radikal toplumsal değişim için ihtiyacımız olan bu gerçek ütopyalardır: yani insanlığın gerçek potansiyellerine dayanan ütopyik idealler, erişilebilir ara istasyonlara sahip ütopyik varış noktaları, toplumsal değişim için kusurlu koşullardan oluşan bir dünyada bizi bilgilendirebilecek ütopyik kurum tasarımları (alıntılayan Sousa Santos, 2020: 568)¹. Gümüşay ve Reinecke'ye göre, arzu edilen geleceği nasıl tanımlayacağımız, henüz var olmayanın teorisini nasıl oluşturacağımız sorularına verilecek yanıtlardan

biri, Wright'ı izleyerek, gerçek ütopyalardır. Alternatif örgütlenme biçimleri, ekolojik örgütlenmeler, toplumsal kolektifler, kooperatifler ütöpiktirler çünkü egemen kurumlara alternatif gelecek vizyonlarını içerirler. Ama öte yandan gerçekçiler, çünkü şimdiki zamanın potansiyellerine kök salmışlardır ve küçük bir ölçekte neyin mümkün olabileceğini gösterirler (2022: 237-238).

Aslında günümüz ütopyalarını tanımlayan farklı sıfatlar kullanılıyor: E. O. Wright'ın gerçek (real) ütopyası, Dinerstein'in somut (concrete), Martell'in mevcut (current) ütopyaları gibi. Her biri bu kavramları toplumsal gerçekliğe derinden gömülü ütopyaları ifade etmek için kullanıyor. Adı geçen isimlerin tümüyle aynı olguya işaret edip etmedikleri bir tarafa hepsi, alternatif toplumsal yeniden üretim biçimlerini, dönüştürücü gündelik pratikler yoluyla somutlaştırmaya çalışan faaliyetlerden, deneylerden ve girişimlerden bahsediyor (Monticelli, 2018: 506, 508). Bu makalede, alternatifleri, pratikler aracılığıyla somutlaştırmaya çalışan çabaların karşılığı olarak somut ütopya terimi hepsine karşılık gelecek biçimde kullanılıyor.

Somut ve soyut ütopya ayrımı

Aslında alternatif bir toplum arayışına ilişkin bu tartışmaların temelinde, Ernst Bloch'a dayandırılan soyut ve somut ütopya ayrımı var. Özellikle Bloch'un somut ütopya tanımı bir referans noktası oluşturuyor. Bloch, gerçekleştirilemez imgeler ve dolayısıyla hüsnükuruntudan biraz daha fazla olan soyut ütopyalar ile potansiyel olarak gerçekleştirilebilir alternatifler olan somut ütopyalar arasında bir ayrım yapıyor (Elder-Vass, 2022: 3). Bloch'a göre, soyut ütopyalar imkânsız varoluşu tasarlar, hayallere saplanıp kalırlar. Somut ütopyalar ise toplumun, mümkün ama henüz var olmayanını çizer (Fuchs, 2020: 149). Bloch somut ütopya ile, şimdiki zamanda devam eden bir süreç içinde insanın "henüz olmayanı" öngörme çabalarını kastediyor (Monticelli, 2018: 506). Dinerstein'a göre günümüzde ütopya, gelecekte somutlaşacak bir fikir ya da bir plan değil, Bloch'un kullandığı gibi somut ütopya'dır (Dinerstein, 2016: 51). Soyut ütopya, uygun koşullar gerçekleştiğinde geleceğin ne getireceğini tahayyül etmeye çalışırken, somut ütopyalar, geleceğin bugünden öngörülmesini onaylayan kolektif mücadelelerdir (Dinerstein, 2016: 50).

Ancak ütopya düşünce içinde ve geleceği tasarlama tartışmaları içinde, somut ve soyut ütopya arasındaki bu ayrımın ne kadar işlevsel olduğu sorgulanmaya değer gözüküyor. Örneğin Ruth Levitas, Bloch'un somut ve soyut ütopya arasındaki ayrımın nasıl yapılacağı sorununu çözmediğini, bu ayrımın analitik bir ayrım olduğunu belirttiğini ve somut ütopyaların soyut öğeler de içerdiğini ileri sürerken (1990: 18, 19, 24) aslında bir parça bu

ayırımı şüpheyle bakıp bu ayrımı sorunlu buluyor.² Bugün ihtiyaç duyulan ütopyacı düşünce açısından da bu ayrımın sorgulanması gerekiyor.³

Gerçekten de bu ayrımın günümüz tartışmalarında aslında biraz dar bir soyut ütopya ya da genel anlamda dar bir ütopya kavrayışına dayandığını gözlemek mümkün. Örneğin çalışma sonrası toplum (*post-work society*) tartışmaları çerçevesinde Pitts ve Dinerstein; çalışma sonrası toplumun, çelişkilere kapalı, toplumsal üretimin daha iyi, alternatif, kapitalist olmayan biçimleri için mücadeleyi tasfiye eden, bir tür tarihin sonu gibi görüldüğünü, bunu da onu savunanların ütopyasını soyut ütopya yaptığını ileri sürüyor (2017: 5).⁴

Burada soyut ütopya olumsuz bir anlam atfediliyor ve çelişkilere azade bir 'son' olarak tanımlanıyor. Bunun, ütopyaların bir son olarak tasarlandıklarına dair bir önyargıyı ya da bu konuda dar bir görüşü yansıttığını söylemek mümkün. Pitts ve Dinerstein göre, evrensel temel gelir ya da gelişmiş robotlar sayesinde çalışmamak gibi öneriler de soyut ütopyalardır (2017). Kapitalizmde 'çalışma'nın merkezi bir kategori olmadığı, çalışmadan kaçmanın, kapitalizmden kaçış yolu olmadığını ileri sürmekte, örneğin evrensel temel gelir konusunda aslında devletin bir tür işveren yerine koyulduğunu ve gerçekte toplumsal ilişkilerde bir değişiklik gerçekleşmeyeceğini ileri sürmekte, yine örneğin meselenin işsizlik gibi bir soruna çözüm üretmek mi yoksa yaşamak için çalışmak zorunda olunmayan alternatif bir toplum yaratmak mı olduğu sorusunu sormakta (Dinerstein, 2016: 54) haklılar. Buradaki asıl sorun, tartışmalı olduğu kabul edilebilecek bu önerileri, soyut ütopya kategorisine koyarak eleştirmek gibi gözüküyor.

Yine Elder-Vass'ta da benzer bir ütopya algısı olduğunu gözlemek mümkün. Elder-Vass, Wikipedia, Bitcoin gibi dijital ütopya örneklerinin yani gerçek ütopyaların; ütopyacılığın pratikte, ilkelerin önereceği saf felsefi bir düşünüşten daha karmaşık ve zorlu olduğunu gösterdiğini belirtiyor. Ona göre Wright'in işaret ettiği gerçek ütopyalar, tümüyle tamamlanmış toplum tasarımları değil, çoklu, tamamlanmamış, kesin olmayan ve çeşitli ölçeklerde tasarlanmış ütopyalardır (Elder-Vass, 2022: 2, 6).

Oysa Ruth Levitas gibi düşünürler, ütopyaların liberal ya da ütopya karşıtı eleştirmenlerce tanımlandığı biçiminden çok daha farklı tanımlanabileceğini ileri sürüyorlar. Onlara göre, ütopyalar durağan, mükemmel, uyumlu bir bütün varsayan ve bu yüzden farklılıkları dışlayıp, çatışma ve yaratıcılığı bastıran tasarımlar değil. Ütopyaların değişime açık olduğu ve çoğu ütopyanın mükemmelliği amaçlamadığını ileri sürüyorlar (Levitas 2013:

7-8; Sargisson 2012: 14, 30). Yine ütopyaların mutlaka totaliter özelliklere sahip olmadığını, birçok çağdaş ütopyanın tek bir çözümü tasvir etmekten kaçındığını ve pek çok ütopyanın nadiren durağan olduğunu, mükemmellik peşinde olmadıklarını ileri sürüyorlar⁵ (Sargisson, 2012: 14, 25-26). Ayrıca ütopyalardaki uyum ve bütünlük vizyonunun mutlaka olumsuz sonuçlarının veya etkilerinin olmadığını, B. Goodwin'in iddia ettiği gibi, ütopyaların bütünleştirici doğasının, hayatın bir bölümünün diğerini nasıl etkilediğini daha görünür bir şekilde tasvir edebildiğine dikkat çekiyorlar (Sargisson, 2012: 14). Dolayısıyla genel olarak ütopyalara atfedilen durağan, tamamlanmış, totaliter gibi olumsuzlukları soyut ütopyalara atfetmektense, ütopyacılığı düşünceyi soyut ve somut biçimleriyle birlikte, yani felsefi, düşsel, mistik, normatif yönü yanı sıra, pratik, uygulanabilir, somut mücadeleler içeren diğer yönüyle birlikte düşünmek daha bütünsel bir bakış açısı için gerekli gözükmekte.

Örneğin Dinerstein, somut ütopyaların en güçlü özelliğini, kapitalist-kolonyal toplumun doğal bir şey olmadığını göstermesi olarak ortaya koyuyor (2016: 50). Ancak bu aynı zamanda tüm ütopyacılığı düşünceye atfedilebilecek bir özellik. Mevcut durumun sorgulanması ve bunun yol açtığı mevcut duruma yabancılaşma, ütopyacılığı düşüncenin temel işlevi olarak görülüyor. Örneğin Sargisson, Dorko Suvin'in yabancılaşma (*estrangement*) anlayışına göre, yabancılaşmanın Brechtien anlamda özgürleştirici olduğunu ve yabancılaşmayı (*alienation*) ortadan kaldıran bir potansiyele sahip olduğunu ileri sürüyor. Bildik olanı bildik olmaktan çıkararak bu durum, şimdinin yeni bir kavrayışına yol açıyor ve potansiyel olarak özgürleştirici bir an yaratıyor. Böylece eski algı dönüştürülebilir ve yeniden canlandırılabilir (Sargisson 2012, 19-20). Soyut ütopyaların da aslında bir ayakları bugünde yer alıyor, bugünün problemlerini taşıyor ve sorguluyorlar. Kurguladıkları dünya ile aslında bugünün dünyasının tek olası seçenek olmadığını da gösteriyorlar. Aslında soyut ütopyalar da bugünü, yani içinde buldukları toplum yapısını, “doğal” olmaktan çıkarıyor.

Ayrıca somut ütopyaların pratikten kaynaklanan çoklu, tamamlanmamış, geçici, sadece bir alanı kapsayan özellikleri, soyut ütopyaların bütüncül, imgesel, normatif özellikleriyle birlikte bir anlam taşıyabilirler. Soyut ütopyaların sahip olduğu bütünsel (*holistik*) yapı, bütünsel bir değişim planı sunmada daha da önemlisi bütüncül bir hedef belirleme açısından da kritik gözüküyor. Soyut ütopya olmadan, ara duraklar olarak tanımlanan somut ütopyaların varlığı toplumsal değişimin gerçekleşme ihtimaline ilişkin daha az şey söylüyor gibi gözüküyor. İleri bir hedefe ve belki ‘büyümlü bir gerçekçiliğe’ ihtiyacımız olduğunu da akla getiriyor.

Soyut ve somut ütopya arasındaki ayrım bir yana, somut ütopyalara ilişkin ortaya atılan birkaç eleştiriden de bahsetmek mümkün. Örneğin Wright’a göre, bu tür mücadeleler toplumsal değişimi teşvik etmede bir rol alabilirler ama Wright onların kapitalist sistemin üstesinden gelme potansiyelleri konusunda şüphecidir. Kapitalizmin tahakkümünü tehdit eder noktaya geldiklerinde bu tür mücadelelerin ezilebileceklerinden bahsediyor (Monticelli, 2018: 506). Luke Martell ise kapitalizm içindeki bu tür alternatif toplumlara kapitalizmin hükmetme tehlikesi ve bu tür ütopyaların kapitalizmle ortaklaşabileceği tehlikesine dair eleştiriden bahsediyor; buna karşılık bu tehlikenin kapitalizm içindeki her siyaset için geçerli olduğunu ileri sürüyor (Martell, 2018: 9). Bir başka eleştiri de bu ütopyaların ayrılık yanlısı (*separatist*), toplumun dışında oldukları, toplumu değiştirmekten ziyade ondan kaçıyor oldukları (Martell, 2022: 12). Ancak yine Martell’e göre, bu tür alternatifler toplumdan uzaklaşmak yerine mevcut toplumda çatışmalar ve çelişkiler yaratıyor ve bunların bir parçası oluyorlar (2022: 12). Yani toplumdan ayrı değiller; onun bir parçasını oluşturuyorlar.

Yukarıda ele alınan, somut ütopya için eleştirilerden belki de en kritik olanı, somut ve soyut ütopya arasındaki ayrım, daha doğrusu soyut ütopya bu ikilikte olumsuz bir özellik atfedilmesi ve dışarıda bırakılması. Somut ütopya bu kadar merkeze alan yaklaşımların, soyut ütopya, onun temsil ettiği başka dünyalar ve olasılıklar düşünme özelliğini en basitinden göz ardı etmesi, bu ayrımı vurgulamaları, ütopya düşünüşün en temel özelliğinin yani bütünselliğin göz ardı edilmesi ya da dışarıda bırakılması anlamına geliyor. Öyle ki bugün, bu bütünsel bakış açısı, hayatın her alanını yeniden düzenlemek için en çok ihtiyaç duyulan şey gibi duruyor.

Bu yüzden, somut ütopya örneği olarak bütünsel bakış açısını geliştirmiş, “başka bir dünya mümkün” inancını içinde taşıyan bir hareket/ütopya olarak Brezilya Topraksız Kır İşçilerinin Hareketi’ni, MST’yi incelemek, somut ve soyut ütopya arasındaki ayrımı sorgulamaya yardımcı olacak, dahası bu iki kavramın tamamlayıcılığını gösterecektir. Ütopyanın somutlaştığı bir yer olarak MST’nin nasıl bir ütopya olduğu, ütopyaların hangi özelliklerini taşıdığı, kapitalizme alternatif hangi öğelerle kurulmuş bir ütopya olduğu bir sonraki bölümün konusunu oluşturuyor.

MST (*Movimento Dos Trabalhadores Rurais Sem Terra*):

Ütopyanın Somutlaştığı Yer

1984 yılında tarım reformunu gerçekleştirmesi için hükümet üzerinde baskı kurmak amacıyla bir kitle hareketi olarak resmen kurulan MST (Utar, 2015:

134), Brezilya kırsalında en aktif örgüt olarak adlandırılıyor (Wolford, 2003: 500). Ayrıca dünyanın en büyük muhalif hareketlerinden biri ve kolektif tarımdan, alternatif eğitime, sosyal dayanışmadan, tıba kadar her alanı kapsayan alternatif bir yaşam kuruyor ve bu pratik yeni bir toplumun nüvesi olarak yakından izleniyor. MST'yi Latin Amerika'daki benzer toplumsal hareketlerden ayırıştıran şey, başarılı toprak işgalleri gerçekleştirmeleri ve ardından bu topraklar üzerinde alternatif, kolektif bir yaşam kurmaları (Yeğın, 2004: 7, 27; Utar, 2015: 172).

Bu anlamda, özellikle alternatif bir toplum modeli ortaya koyması bakımından MST, kapitalist, neoliberal dünyada alternatif bir girişim olarak dikkat çekiyor. Oluşturduğu toplum yapısıyla, kapitalist olmayan, neoliberal politikalara karşı direnen ve onların dışında bir alan oluşturmaya çalışan MST, ütopyaların (somut ya da soyut) hangi özelliklerini taşıyor? Başka bir ifade ile bu pratikte, hangi ütöpik öğeler gözlenebiliyor ve bu pratik, ütöpüacı düşünce açısından ne anlama geliyor? Tüm bunları yanıtlamak için önce MST'nin genel bir tanımı yapılacak ardından ne tür ütöpik özellikler taşıdığı incelenecek.

Brezilya tarihsel olarak kırsal kesimde eşitsizliğin çarpıcı olduğu bir ülke, köylü kitleler ya hiç toprak sahibi değil ya da küçük bir parçaya sahipler; aslında toprak işgalleri Brezilya kırsalı için yeni bir şey değil, ancak toprağın örgütsüz bir biçimde işgali, MST'nin kurulmasıyla son buluyor (Utar, 2015:123, 151). Yirmi yılı aşkın bir süredir 2.500'den fazla arazi işgaline öncülük eden MST, güçlü ve özerk örgütlü yapısıyla işgal ettiği 7,5 milyon hektarlık arazide yaklaşık 370.000 ailenin işgaller sonucunda kazandıkları topraklarda yaşamasını sağlıyor. Şu anda da Brezilya'da 150.000 topraksız aileyi barındıran yaklaşık 900 kamp/yerleşim bulunuyor. (<https://www.mstbrazil.org/content/what-mst>).

MST yürüttüğü mücadeleyi sınıf mücadelesi olarak tanımlıyor (Utar, 2020: 182). MST'nin bir yayınında “kır işçisi anti-kapitalist duruşunda haklıdır, çünkü kapitalizmde tek alternatifi malum proleterleşmedir” deniliyor (Wolford, 2003: 507). Yine hareket, yoksulluğun, sınıf sömürsünün bir sonucu olduğu vurgusunu yapıyor; bu da hareket açısından kim ile, kime karşı mücadele edildiğini netleştiren, muhalif karakteri ve dayanışmayı canlı tutan bir şey olarak değerlendiriliyor (Wolford, 2003: 508). Toprak işgalleri, yürüyüşler, kamusal alanda oruç ve açlık grevleri, kamu binasının işgali, kamusal alanda kamplar kurmak, çıkarıldıklarında kampların tekrar işgali, yol kenarına kamp kurmak gibi eylemler, eylem repertuarlarını oluşturuyor; ancak şiddete karşılar ve silah kullanmıyorlar (Utar, 2015: 172). İşçi Partisi (PT),

Birleşik İşçi Sendikası (CUT) ve Papaz Arazi Komisyonu (CPT) ile ittifak yapsa da (Utar, 2015:159) ve bu kurduğu ittifaklar başarısının sebeplerinden bir olarak görülse de (Petras, 2004: 11), özerk bir hareket olarak kalmaya özen gösteriyorlar ve iktidarı ele geçirme hedefine sahip değiller (Utar, 2020: 183; 2015: 154). MST hükümette olmayı reddediyor, çünkü MST liderlerinden Joao P. Stedile'in de katıldığı gibi, yönetimler sınıf çıkarı ile yetkilendirilmiş burjuva devletini temsil ediyor (Wolford, 2003: 507).⁶

MST'nin nihai hedefini James Petras, demokrasi, ulusal egemenlik ve eşitliğe dayalı sosyalist bir toplum olarak tanımlıyor. Nitekim hareket Marx, Mao, Gramsci, Kurtuluş Teolojisi gibi isim ve fikirlerden, ekoloji ve feminist düşünce akımlarından, Brezilyalı Pedagog Paulo Freire'den, ulusalcılık ve enternasyonalizmden etkileniyor (Petras, 2004: 11). MST 2000'li yıllarda, tarım reformu talebinin yanında, neoliberal ekonomik büyüme modeline, servetin sınırlı yoğunlaşmasına, evsizlik ve eğitimsizlik gibi sorunlara karşı yürüttüğü toplumsal mücadeleye de hız veriyor (Utar, 2015: 138). İşgal ettikleri topraklarda, kırsal yerleşimlerinde, kapitalizme alternatif, neoliberal politikalara karşı mücadele verdikleri bir toplum modeli kuruyorlar.

Bu modelde, kolektif çalışma ve kolektif yaşam, merkezi bir yer tutuyor ve kırsal yerleşimlerinde kooperatif ilişkiler, kolektif planlama, karar verme, özyönetim ilkeleri öne çıkıyor (Martins, 2004: 14, 21). Kurdukları bu toplumsal model, kolektif üretimi, organik-ekolojik tarımı, bunlara uygun pazarları, alternatif bir eğitim modelini ve alternatif sağlık sistemini içeriyor⁷ (Utar, 2020: 183). Tarımın dönüşümünün, toplumun bütünlüklü biçimde değişmesine bağlı olduğuna inanıyorlar (Utar, 2015: 134). Örneğin MST önderi J. P. Stedil'e göre tarımsal sorun merkezi olmakla birlikte ikinci planda yer alıyor çünkü reform yeni bir modelin uygulanmasına bağlı (Martins, 2004: 27). “Başka bir dünya mümkün” sloganları, var olan kapitalist, neoliberal dünyaya, pratikte her yönüyle bir alternatif oluşturma çabalarını çok açık biçimde özetliyor.

MST, Kovid salgını sırasında da etkili bir biçimde faaliyetlerini sürdürüyor. Sağlıklı ürünler yetiştirerek, krizden en çok etkilenen kesim olarak tespit ettikleri kent yoksulları ile dayanışma gerçekleştirip, onlara gıda tedarik edip sağlık hizmeti sunuyorlar. Salgının en önemli sonucunun endüstriyel tarıma dayalı üretimin bir sonu olmadığını göstermek ve bir alternatif ihtiyacının altını çizmek olduğunu ileri sürüyorlar. Herkes için sağlıklı gıda üreten, doğayı koruyan, suyu koruyan, tarımsal ürünlerin küresel ticaretine bağımlı olmayan, her nüfusun kendi yiyeceğini üretme konusunda özerk olduğu, yeni bir tarım

reformunun, yeni bir paradigmanın gerekli olduğunun altını çiziyor ve bunun mücadelesini vereceklerini dile getiriyorlar (Sauer, 2020: 3-4, 6, 10).

MST, yalnızca kırsal alanda etkili olan bir hareket olarak tanımlanmıyor. Zibechi, MST'nin Brezilya'daki kent kökenli hareketler için de ilham kaynağı olduğunu, MST daha hiyerarşik bir örgüt yapısına sahipken, kent hareketleri daha yatay bir örgütlenme yapısına sahip olsalar da, bu farklılıklarına rağmen, kır ve kent hareketlerinin somut projelerde birlikte hareket edebileceklerini, bunun kıta hareketleri açısından önemli bir örnek olabileceğini ileri sürüyordu (Zibechi, 2014: 291). MST'nin kentli yoksullar arasında da örgütleniyor oluşu ve Kovid salgını sırasında kent yoksulları ile dayanışma geliştirmeleri aslında hareketler arasında bu tür bir ortaklaşmanın varlığını gösteriyor.

MST'nin hayata geçirdiği, tüm dünyaya olabirliğini gösterdiği alternatif toplum modelinde ütopyaların en temel özelliklerini görmek mümkün. Örneğin ütopyalara atfedilen ortak özelliklerden, toplumsal uyumu, düzeni ve güçlü bir toplumsallık bilincini (Lovell, 2004: 631) MST'nin yerleşimlerinde ve burada kurdukları toplumsal yaşamda gözlemek mümkün.

Toplumsal uyum ve düzen, MST'nin örgüt yapısında somutlanıyor. MST'nin örgüt yapısı katı ve hiyerarşik bir yapı olarak tanımlanıyor (Utar, 2015:164), özellikle diğer Latin Amerika hareketleri ile karşılaştırıldığında ya da somut ütopyalara atfedilen çoklu, tamamlanmamış, hiyerarşik olmayan örgütlenme modelleri düşünüldüğünde, farklı bir model oluşturuyor. Petras, MST'nin başarısında örgütlülüğün önemli bir yer işgal ettiğini ileri sürüyor. Hareket içinde hiçbir şey kendiliğinden olmuyor, kolektif eylemi yöneten önderlerle özgürce tartışan, kararlar alan demokratik meclislere dayalı bir iç yapı var. Bu yapı içerik olarak demokratik, biçimsel olarak da merkezi özellikteki bir yapı (Petras, 2004: 11). Yerleşimlerde, yeni işgal edilmiş topraklarda kurulan kamplarda, gıda, sağlık, hijyen, eğlence gibi ihtiyaçları karşılamak üzere farklı komisyonlar, çalışma ekipleri kuruluyor. En üst karar alma organı olan, kampı kuran ailelerden oluşan bir genel kurul, kararların ortak alındığı yer.⁸ Kamplarda MST militanı da kamp ile genel örgütsel yapının koordinasyonunu sağlıyor. Demokrasi, herkesin karar mekanizmalarına katılması, görevlerin bölüşümü ve kolektif liderlik hem merkez örgütlenme de hem de yerleşimlerde geçerli ilkelerden (Utar, 2015: 165). Merkezi örgütlenme, yerleşim içi sorumluluklara katılmayan, maaşlı MST militanları ve liderlik örgütünden oluşuyor. Liderlik örgütü hareket içindeki seçimle belirleniyor ve yarısı kadınlardan oluşuyor (Utar, 2015: 166). Her şey, örneğin

işgaller, titizlikle organize ediliyor ve kendiliğinden gerçekleşmiyor (Utar, 2015: 172). Disiplin, koordinasyon, ortak karar alma gibi unsurlara hareketin verdiği önem, toplumsal uyum ve düzen konusunun onlar açısından önemini ortaya koyuyor. Hareketin, kolektif karar alma, kolektif üretim, kolektif çalışma yani kolektif yaşam vurgusu, güçlü bir topluluk bilincinin olduğu zaten ortaya koyuyor.

Elbette, yukarıda ele alındığı şekliyle aynı ütopyalarda da olduğu gibi, yerleşimlerdeki toplumsal yaşam kusursuz, mükemmel değil. Örneğin, alkol kullanımı ve uyuşturucu bazı yerleşimlerde bir sorun oluşturuyor; ya da tütün ekimi konusunda bazı kamplarda özellikle kadınların ve sağlık komitelerinin tütün ekimine karşı çıktığı tartışmalar yaşanıyor (Yeğin, 2004: 60). Özellikle de aslında MST örgüt yapısının temelini oluşturan ailenin – örneğin işgale ve örgüte katılım aile temelli oluyor – yani MST'nin çekirdek örgütlenmesinin (Utar, 2015: 164-165) toplumsal cinsiyet açısından sorun yarattığı da aşikâr. Su tedariki, çamaşır, çocuk bakımı kadınların yükümlülüğünde görünüyor ve erkeklerin ev işlerini küçümsediklerini dile getiriyorlar (Yeğin, 2004: 61). Yine de aile yaşamının kadınların ulusal ve eyalet düzeyinde daha geniş katılımını zayıflattığı, sınırlar dayattığı tespiti, MST lideri tarafından (Stedile) tarafından kabul edilip dile getiriliyor (Yeğin, 2004: 62).

MST'nin hayata geçirdiği toplumsal modelde gözlenebilecek diğer ütopyik özellikler, Levitas'ın ütopyik modellere ilişkin sıraladığı özellikler rehberliğinde tespit edebilir. Levitas'a göre, ütopyik modeller bütünsel (holistik), düşsel, normatif, kuralcı, eleştirel ve çoğunlukla gelecek odaklıdır (2013: 84). Bunlar, görüleceği gibi MST'nin kurduğu toplum modelini niteleyebilecek sıfatlardır. Örneğin bütünsellik vurgusu, MST'nin felsefesinde ve buna dayalı pratiğinde ön plana çıkan bir unsurdur. En önemlisi hareketin bütünsel, hayatın her alanını kapsayan bir dönüşüm hedeflemesi, bütünsel bir değişim öngörmeleridir. Daha önce de vurgulandığı gibi, toprak reformu temel hedef değildir; kapitalizm ve neoliberal politikalar, toprak mülkiyetindeki adaletsizliğin, açlığın ve sefaletin sorumlusu olarak görülür, bu yüzden ekonomik ve toplumsal ilişkilerin tümü, insan ve insan ilişkileri de dönüşmelidir (Utar, 2015: 152, 155). Kolektif yaşam hedefleri, maddi üretimden sanatsal üretime uzanan yeni bir tarz (Martins, 2004: 26) bir model yaratmayı içerir. MST'nin neoliberalizme karşı ekonomik, politik stratejisinin parçası olan işgal ve üretimin kendisi, bu bütünselliği yansıtmaktadır. Yerleşimler sadece yasal bir mülk değil, bütünsel bir üretim birimi olarak ele alınır (Martins, 2004: 21). Martins, hareket tarafından parti (festa) olarak adlandırılan işgal sürecinin yani özel bir mülkiyete yerleşme kararının, olgunluk, bütünlük, disiplin ve

umut gerektirdiğini ileri sürer (2004: 19). Yani işgal, ihtiyaçların karşılanması için hayatın her alanının yeniden örgütlenmesini, düzenlenmesini gerektiren bir süreçtir.

Özellikle P. Freire'nin *Ezilenlerin Pedagojisi* kitabından etkilenerak geliştirdikleri, katılımcı bir mantığa dayanan alternatif eğitim sistemlerinde⁹ (Utar, 2015: 166) bütünsel kavrayışlarını görmek mümkündür. Aslında örgütün, yukarıda anılan üretimi merkeze alan modeli; üretim, insan, doğa arasında Marx'ın yaklaşımının izlerini taşımaktadır. Örneğin Freire göre, "bir yerleşim, tam da üretim birimi olması nedeniyle (insan-dünya ilişkisinin dışında yer alan bir üretim yoktur), aynı zaman da pedagojik birim de olmalıdır" (Martins, 2004: 22). Üretimin yeniden örgütlenmesi, tüm toplumsal ilişkilerin yeniden örgütlenmesini ve bu ilişkiler içinde ortaya çıkacak yeni bir insan modelini de gerektirir. Bir bakıma kapitalizm gibi bütüncül bir sisteme alternatifin, bütüncül bir bakış açısıyla mümkün olabileceğini ortaya koymaktadırlar.

MST'nin kolektif toplum modelinde normatif ve imgesel/düşsel özellikleri de oldukça belirgindir. Özellikle dayanışma, sosyal adalet ve özerklik, hareketin temel etik değerleri olarak kabul edilir (Martins, 2004: 14). Hareketin sahip olduğu mistik değerler ve bir dizi ritüel (Petras: 2004: 11), MST'nin kültürel çerçevesini belirleyen iki öge, Kurtuluş Teolojisi ve mistisizm (Utar, 2015: 161), MST'nin kolektif toplum pratiğinin normatif ve düşsel yönünü vurgular niteliktedir.

Kurtuluş Teolojisi'ni besleyen üç kaynaktan bahsedilebilir: İlki, Kilise'nin bir toplumsal eleştiri kurumu olması gerektiği inancı, ikincisi sınıf mücadelesi, praksis ve yabancılaşma gibi kavramlar, üçüncüsü ise Bağımlılık Okulu. Kurtuluş Teolojisi'ne göre Kilise'nin misyonu, ruhları kurtarmaktan çok 'adaletsizliği kınamak, insanî olmayı sorgulamak, yoksullardan ve ezilenlerden taraf olmak'tır (Yeğin, 2004: 102-103). Laik ve özerk bir örgütlenme olan MST'nin Kilise ve papazlarla kurduğu ittifak (Utar, 2015: 162), sosyal adalet, insanca yaşamak, bu dünyada iyi yaşamak, ezilenin yanında olmak ve mücadele etmek gibi ortak değerlere dayanıyor gözükmekte. Aslında inşa ettikleri toplumun değerler bütünü ve düşsel yönünü en iyi anlatan, mistisizm (mistica) kavramıdır. Latin Amerika hareketlerinin temel özelliğini oluşturan mistica, kolektifin duygusal deneyimini oluşturacak pratikleri üretmekle ilişkilidir. Dahası MST'nin mistica adı altında uyguladığı pratikler, diğer kıtanın diğer toplumsal hareketlerine buradan yayılmış ve yeni biçimler almıştır. MST'de mistica, bilinci yükseltmek üzere eylemlerin tarihini ya da yaşamı performe etmeye odaklanır (Leinius, 2020: 130-131). Mistica;

siyasi, pedagojik pratikleri, örneğin toplantılar sırasında kısa tiyatro gösterileri, şarkı söylemek, 'ofrenda' yani hediyeye almak, topluluğa ait bir şeyi almadan vedalaşmanın, konuşmanın, ziyaret etmenin mümkün olmaması gibi ritüelleri içerir (Leinius, 2020: 131; Yeğin, 2004: 211-212). Adil ve dünyayla uyum içinde bir yaşamın olanaklılığına duyulan inancı, daha iyi bir dünya umudunu içinde taşıyan mistica, MST değerlerinde kendini gösterir: Dayanışma, öfke, adanmışlık, tutarlılık, umut, kendine güven, coşku ve şefkat. Bu değerler birbirleriyle bağlantılı ve her militanın sahip olması beklenen değerlerdir (Yeğin, 2004: 112-113). Alçakgönüllülük, dürüstlük, inanç, sebat, fedakârlık, minnet, sorumluluk ve disiplin, mistisizmin en belirgin mesajlarıdır (Wolford, 2003: 510)

MST'nin bir yayınına göre, mistica şimdiki zaman ile gelecek arasındaki mesafeyi kısaltır ve gelecek olan iyi şeyleri önceden tahmin etmemize yardımcı olur. MST aktivistleri, yeni fikirlerin oluşmasına ve davranışların şekillendirilmesine yardımcı olacak şarkıları, tiyatroyu, dini şarkıları yaratıcı biçimde kullanarak, dünyevilik ve idealizmin bir bileşimini kurarlar (Wolford, 2003: 510).¹⁰ MST'nin mistica'sı, somutla soyutun, dünyevi ile ideal olanın, var olan ile gelecekte olanın bir aradalığını gösteren en temel unsurdur. Somut ütopyanın, soyut ütopya ile en çok yaklaştığı, geleceğin şimdiki zamanda kurulduğu gelecek öngörüsünü ve ideal toplum umudunu canlı tutan anlar ve pratikler bütünü olarak görülebilir. Belki de kapitalist toplumun dayattığı en büyük sorunu, yani yabancılaşmayı aşmaya yardım eden pratiklerdir de.

MST'nin alternatif toplum modelinin en belirgin özelliği, kapitalizm ve neoliberalizm karşıtı olması; onu somut ütopya yapan şey de bu yapılar alternatif bir alan yaratması, bunun için mücadele etmesidir. Toprak işgalinde kendini gösteren özel mülkiyet karşıtlığı, yerleşimlerde daha çok kolektif mülkiyetin hâkim olması, bireycilik yerine kolektif yaşam ve kolektif çalışma vurgusu, bu modelin anti-kapitalist özelliklerini sıralamak için yeterli görünüyor. Ancak, MST'nin, kapitalizmin ya da neoliberal politikaların sonucu olan yabancılaşmayı aşan ve onunla mücadele eden pratikleri üzerinde düşünmek, somut ve soyut ütopya ayrımını sorgulamayı bir kez daha gerektiriyor.

Ruth Levitas, Bloch'a göre somut ütopyanın özünün yabancılaşmayı aşmak olduğunu ileri sürüyor (1990: 20). Bu açıdan bakıldığında, üretimi merkeze koyan bu toplum modelinde, kapitalizme özgü, insanın ortaya çıkardığı ürüne yabancılaşması durumunun önüne geçildiği ileri sürülebilir. Örneğin Martins, öncesinin pasif köylülerinin, işgaller yani doğrudan katıldıkları

eylemler sonunda yerleşim yerlerinde, kendilerini “özgür işçiler” olarak adlandırdıklarını, kendilerine yasaklanan maddi ve kültürel malları yaratma kapasitelerini yeniden elde ettiklerini ileri sürüyor (2004:19). MST’nin ‘kendi ihtiyaçlarını doğrudan karşılama’ ilkesi, ‘ilk önce herkesin karnının doyması için üretim yapılması’ (Yeğin, 2004: 33), üretimin ihtiyaç temelli örgütlendiğini gösteriyor. Ayrıca üretime ilişkin kararların, her kararda olduğu gibi, yerleşim içinde herkesin katılımı ile kararlaştırılıyor oluşu (Yeğin, 2004: 33, 45, 59), üretim sürecine dahil olmaları, üretim sürecindeki yabancılaşmanın aşıldığını gösteriyor. Öte yandan, toplum modelinin vurguladığı kolektiflik, insanın kendine ve başkalarına yabancılaşması önünde de ciddi bir engel oluşturuyor. Özellikle MST’ye özgü eğitim anlayışı, aslında insanın yaratıcı güçlerine, kendine, doğaya ve diğer insanlara yabancılaşmanın önüne geçmeyi hedefliyor. Hareketin benimsediği eğitim anlayışının yaratıcısı Freire, egemenliğin pratiği olan eğitim anlayışının her şeyi parçalara ayırma eğilimi olduğunu, bu yüzden yaratıcı gücü felce uğrattığını, bilinci boğmaya çalıştığını, oysa özgürleştirme pratiği olarak eğitim anlayışının insanın soyut, yalıtılmış, dünyadan bağımsız ve ayrı olarak var olduğunu reddettiğini ileri sürüyor. Bu anlayışa göre gerçek düşünce, ne soyut bir insanı ne de insanların bulunmadığı bir dünyayı ele alır (alıntılıyan Yeğin, 2004: 55-56). MST’nin benimsediği bu eğitim anlayışı, insanı tüm onu kısıtlayan ilişkilerden özgürleştirmeyi, bilincini, yaratıcı gücünü geliştirmeyi ve bunu yabancılaştırıldığı dünyayla-doğayla ilişkisi içinde gerçekleştirmeyi hedefliyor.

MST pratiklerinde zaten doğayla, onun bir parçası olarak kurulan ilişkiye dair birçok örnek bulunabilir. Özellikle kendi tohumlarını yetiştirip, bunları küçük çiftçilere satmaları, onları tarım tekellerinden her yıl “terminatör” tohum denilen, bir yıllık tohumları almaktan kurtarmaları (Yeğin, 2004: 47-48) hem neoliberalizmin yarattığı lisanslı tohumlara karşı yaptıkları mücadeleyi gösteriyor; hem kendi tohumlarını, doğalarını koruyarak, insan-doğa ilişkisini yeniden kuran bir pozisyon aldıklarını anlatıyor. Yetiştirdikleri hayvanlara isimleriyle hitap etmeleri, çocukların karnaval masaları için hazırladıkları, bambudan saksılar içine dikecekleri her çiçeği önce öpmesi ve sonra dikmesi (Yeğin, 2004: 53, 63) gibi pratikler, insanın doğanın bir parçası olduğunu, ona duydukları saygıyı gösteriyor. Bu pratikler doğaya yabancılaşmış değil onun içinde olan bir toplumsal yapının pratikleri. MST’nin mistisizm ile ilgili olan ritüelleri de örneğin kararlardan önce olayın dramatize edilmesi, “hayat resimleri” dedikleri resimler çizmeleri, şarkı söylemeleri, oy kullanırken el kaldırmak yerine tohumları kullanmaları (Martins, 2004: 21), aslında insanın kendine ait yaratıcı gücünü kullandıklarını, bunu diğer insanlarla birlikte gerçekleştirdiklerini gösteriyor ki bu da insanı kendine, topluma, yani

başkalarına yabancılaştıran dayatmaların dışında örgütlenen bir hayatı işaret ediyor.

Tam da soyut ütopyalara atfedilen bu bütünsel yapının, bütünsellik ve kolektiflik vurgusunun, MST örneğinde somutlanması, yabancılaşmaya karşı mücadelede bu unsurun ne kadar önemli olduğunun altını çiziyor. Kapitalizmin atomistik, her şeyi bireyselleştiren, parçalayan, ayıran yapısına karşı, bu bütünsel duruş, insanın doğa ve toplumla uyum içinde bir düzen kurması, böyle bir toplumsal yapıya özlem duyması ve bunu anlatan soyut ütopyalardan da beslenmesi, yabancılaşmanın aşılmasında önemli bir araç olamaz mı? Özellikle daha önce dile getirildiği gibi içinde bulunulan topluma ilişkin bir yabancılaşma yaratarak, aslında yabancılaşmanın olmadığı, bireyin kendi bütünlüğüne sahip olduğu (beden ve ruh), toplumla ve doğayla bütünleştiği ideal bir toplumun zihindeki kurgusunun ve buna dair umudun kapılarını açan, soyut ütopyalar değil midir?

Sonuç

Ütopyalar ya da ütopyacı düşünce bugün, krizler ve belirsizlikler dolu dünyada aslında her zaman olduğu gibi ama belki biraz daha fazla önem taşıyor. Tam da böyle zamanlarda ütopyacı düşünce, alternatif bir toplumsal yapı için rehberlik edebilir ve bunun araçlarını sağlayabilir. S. Critchley'in dediği gibi kişisel veya politik düşüncedeki ütöpik dürtüyü terk edersek, kendimizi dünya nasılsa olduğu gibi ona hapseder ve işlerin gidişatına olduğu gibi saplanıp kalırız (2011, 175). Toplumsal değişim ve başka bir yaşam arzusu varsa ütopyalara başvurmak kaçınılmaz görünüyor. İçinde bulunulan yapısal, çok boyutlu kriz, böyle bir alternatif yaşam arayışına yol açıyor. Bu noktada ütopyacı itki, yaşamın her alanını yeniden düzenleyen, daha bütünsel bir değişimi düşlemeye ve kurgulamaya itiyor.

MST tam da böyle bir ütopyacı itki ile hareket ediyor. Dünyayı olduğu gibi kabul etmeyenlerin ve işlerin gidişatına karşı çıkıp mücadele edenlerin coğrafyasındaki MST'nin başarısı ve özgünlüğü; bütünsel, eleştirel, normatif, düşsel, uyum içinde, kolektif bir toplum modelini yani bir ütopyayı, somutlaştırmış olmasından kaynaklanıyor. Akgemici ve Ateş'e göre Latin Amerika'da büyü-gerçekçilik sadece bir hikâye anlatma tarzı değildir; sosyal ve siyasal süreçler fanteziyle nesnellüğün, olağanüstüyle sıradanın, kurguyla olgunun, imgeyle gerçeğin ayırt edilmediği bir zaman akışı gibidir hem büyüdür hem gerçek (2020: 23). Soyut ve somutun iç içe geçtiği, gelecek ideal toplum hedefine sahip ama bugün mücadele eden MST de bu özgünlüğün hakkını vererek gerçeğe büyüü bir araya getirmiş gözüküyor.

MST'nin bu bütünselliği, gelecekte olabilecek iyi şeylerin kurgulandığı bir hedefe, bir düşe, bir umuda, büyüdü bir gerçekliğe, her zaman ihtiyaç olduğunu da gösteriyor.

DİPNOTLAR

- 1 Elder-Vass bunu biraz farklı yorumluyor: Wright için, gerçek ütopyaların nihai varış noktalarından ziyade toplumsal değişim için pek de elverişli olmayan bu dünyadaki yolculuğumuz hakkında bize bilgi sağlayabilen ara istasyonlar olduğunu ileri sürüyor (Elder-Vass, 2022:4).
- 2 Yine de Bloch'un eleştirel projesi açısından soyut ve somut ütopya ayrımının önemli olduğunu, Bloch'un dönüştürücü bir kategori olarak ütopyayı Marksizm içinde canlandırma projesi açısından bu ayrımın önemli olduğunu da altını çiziyor. Bloch, somut ütopyayı Marksizm ile özdeşleştirmektedir ve Levitas'a göre Marksizm ile ütopya arasındaki ilişki açısından bu temel bir ayrımdır (Levitas, 1990: 20, 24- 25)
- 3 Örneğin, ütöpk feminist metinleri inceleyen ve bunlar arasında hangisinin somut ütopya olduğunu tespit etmeye çalışan Mellor, gündelik mücadeleler temelinde değil de gerçekleştirilebilirlik anlamında bir değerlendirme yapıp, Ursula K. Le Guin ve Margaret Piercy'nin metinlerini ve ütöpk dünyalarını, somut ütopyaya örnek olarak veriyor (1982: 254, 260). Buradan da soyut ve somut kavramlarının tam karşılığını bulmanın güçlüğüne, daha doğrusu bu ayrımın nereden, nasıl çizileceği konusunda bir belirsizlik olduğunu görmek mümkün.
- 4 A. Negri, A. Gorz, P. Mason, Srnicek ve Williams'ın temsil ettiği çalışma sonrası toplum prospektüsü, bilgi teknolojilerinin gelişimi ve otomasyonun dinamiklerinin, 'çalışma'yı değiştirerek bolluk ve dinlence toplumu ortaya çıkaracağını ileri sürüyor (Pitts ve Dinerstein, 2017: 5).
- 5 Örneğin, Thomas More Ütopya boyunca kelimelerle oynar ve şakalar yapar. Hatta bazıları onun kasıtlı olarak kusurlu bir ütopya yazdığını ileri sürer (Sargisson, 2012: 26)
- 6 Ancak son seçimlerde sadece Lula'ya destek vermemiş, doğrudan kendileri aday göstermiş gözüküyorlar. <https://www.mstbrazil.org/news/mobilizing-people-power-beyond-elections-brazil> (erişim: 10.12.2022)

- 7 Buraya kadar genel hatlarıyla ele alınan bu model, bu toplumsal modelin ütopyik özellikleri incelenirken daha ayrıntılı bir biçimde ele alınıyor.
- 8 Örneğin bir yıl önce bir dahaki yıllarda ne üretileceğine her birlikte karar veriyorlar (Yeğin, 2004: 59).
- 9 Yerleşimciler öğretmenlerini seçer; militanların politik, ideolojik formasyonları için (brigado) müfrezeler örgütlenir, öğretim kursları koordine edilir. Örneğin MST'ye ait "Tarımsal İş birliği İkinci Düzey Teknisyenler Okulu" Eğitim Bakanlığı tarafından tanınmıştır. Beyinsel ve bedensel çalışmanın simgelendiği eğitim sistemi, bu anlamda da özgündür (Martins, 2004: 22, 26)
- 10 Yeni toplum idealleri ve gelecek tahayyülleri bir şarkı sözünde görülebilir: Sadece biz Topraksızlar dünyayı yeniden yaratabiliriz /.... Gelecek için iki yol var. Birisi özgürlüğün, hayatın ve üretmenin yolu/ Diğeri adaletsizliğin, ölümün ve yağmanın yolu (Yeğin, 2004: 121).

Teşekkür

Yardımlarını esirgemeyen Sibel Utar ve Demet Dinler'e, büyümlü gerçekçilik hatırlatması için Aylin Topal'a çok teşekkür ediyorum.

KAYNAKÇA

Akgemici E. ve Ateş, K. (Der.) (2020). Giriş, *Dünyanın Ters Köşesi, Latin Amerika: Tarih, Toplum, Kültür*; 23-31.

Critchley, S. (2011). "Is Utopianism Dead?" *Log* 22: 169-75.

Dinerstein, A. C. (2016). "Denaturalising Society: Concrete Utopia and the Prefigurative Critique of Political Economy". *In Social Sciences for an Other Politics* (Cham: Palgrave Macmillan): 49-62.

Elder-Vass, D. (2022). "Ethics and Emancipation in Action: Concrete Utopias". *Journal of Critical Realism*, 1-13.

Fuchs, C. (2020). "The Utopian Internet, Computing, Communication, and Concrete Utopias: Reading William Morris, Peter Kropotkin, Ursula K. Le Guin, and PM in the Light of Digital Socialism." *TripleC: Communication, Capitalism & Critique. Open Access Journal for a Global Sustainable Information Society*, 18(1), 146-186.

- Gümüşay, A. A., ve Reinecke, J. (2022). "Researching for Desirable Futures: From Real Utopias to Imagining Alternatives". *Journal of Management Studies*, 59(1), 236-242.
- Leinius, J. (2020). "Methodologies of Resistance: Facilitating Solidarity Across Difference in *Intermovement Encounters*". *Ephemera*, 20(1), 117-145.
- Levitas, R. (1990). "Educated Hope: Ernst Bloch on Abstract and Concrete Utopia". *Utopian Studies*, 1(2), 13-26.
- Levitas, R. (2013). *Utopia As Method: The Imaginary Reconstitution of Society*. (UK: Palgrave Macmillan.)
- Lovell, D. (2004). "Marx's Utopian Legacy". *The European Legacy*, 9(5), 629-640.
- Martell, L. (2018). Utopianism and Social Change: Materialism, Conflict and Pluralism. *Capital & Class*, 42(3), 435-452. <https://core.ac.uk/download/pdf/111629187.pdf>
- Martell, L. (2022). "Mapping Alternative Economies" Harris, N. ve Acaroğlu, O. (Der.), *Thinking Beyond Neoliberalism: Theorising the Future in the Present* (Cham: Palgrave Macmillan): 29-48.
- Martins, M. D. (2004) "Neoliberalizme Karşı MST'nin Kafa Tutuşu" Yeğin, M., *Topraksızlar Brezilya'da Topraksız Köylü Hareketi: MST* (İstanbul: İletişim): 13-28.
- Mellor, A. K. (1982). "On Feminist Utopias". *Women's Studies: An Interdisciplinary Journal*, 9(3), 241-262.
- Monticelli, L. (2018). "Embodying Alternatives to Capitalism in the 21st Century". *TripleC: Communication, Capitalism & Critique. Open Access Journal for a Global Sustainable Information Society*, 16(2), 501-517.
- Monticelli, L. (2020). "A Critical Theory of Hope". *Ephemera*, 20(1), 233-239.
- Penna, M. A. (2020). "Movimento das Comunidades Populares: A Brazilian Uchronic Utopia". *Ephemera*, 20(1), 51-89.

- Petras, J. (2004) “Brezilyalı MST ve İlerici Türkiye Halkı Arasında Uluslararası Dayanışma İçin”, Yeğin, M., *Topraksızlar Brezilya’da Topraksız Köylü Hareketi: MST* (İstanbul: İletişim): 9-12.
- Pitts, F. H. ve Dinerstein, A. C. (2017). *Postcapitalism, Basic Income and the End of Work: A Critique and Alternative (No. 55)*. Bath Papers in International Development and Wellbeing.
- Sargisson, L. (2012). *Fool’s Gold?: Utopianism in the Twenty-first Century*. (London: Palgrave).
- Sauer, S. (2020). “Covid-19, Right-wing Populism and Agrarian Struggles in Brazil: Interview with João Pedro Stédile, National Leader of the MST”. *The Journal of Peasant Studies*, 47(5), 927-943.
- Sousa Santos, B. D. (2020). “The Alternative to Utopia Is Myopia”. *Politics & Society*, 48(4), 567-584.
- Utar, S. (2015). *Latin Amerika’da Toplumsal Hareketler ve Siyaset: Toplumsal Hareketlerin Siyasal Olanı Belirlemedeki Rolünün Brezilya’da Topraksız Kır İşçileri Hareketi Üzerinden İncelenmesi*, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Utar, S. (2020) “Umudun ve İsyanın Coğrafyasında Tarihi Sokakta Yapanlar: Latin Amerika’da Toplumsal Hareketler” E. Akgemici K. Ateş (Der.) *Dünyanın Ters Köşesi, Latin Amerika: Tarih, Toplum, Kültür* (İstanbul: İletişim): 173-186.
- Wolford, W. (2003). “Producing Community: The MST and Land Reform Settlements in Brazil”. *Journal of Agrarian Change*, 3(4), 500-520.
- Wright, E. O. (2000). “Reducing Income and Wealth Inequality: Real Utopian Proposals”. *Contemporary Sociology*, 29(1), 143-156.
- Yeğin, M. (2004). *Topraksızlar, Brezilya’da Topraksız Köylü Hareketi: MST*, (İstanbul: İletişim)
- Zibechi, R. (2014). *The New Brazil: Regional Imperialism and the New Democracy*, (Oakland, CA/Edinburgh: AK Press)